

Отримано: 9 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: gsemenenko@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-11-13

Семененко Г. М. Синхронія і діакронія в історичних соціолінгвістичних дослідженнях. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 11–13.

УДК 81.27/81-13/811.111-112'06

Семененко Галина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент НПУ ім. М. П. Драгоманова**СИНХРОНІЯ І ДІАХРОНІЯ В ІСТОРИЧНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

У статті розглядається еволюція підходів до дослідження мовних змін в лінгвістиці 19–21 ст. в контексті зміни ставлення до опозиції синхронія :: діакронія – від трактування діакронії та синхронії як непримиренних вимірів до застосування більш інтегрованих підходів в рамках історичних соціолінгвістичних досліджень, де діакронія і синхронія розглядаються як перехресні процеси, коли один не може бути зрозумілим без іншого. Вважаємо, що революцією у трактуванні проблеми синхронії/діакронії стали праці соціолінгвіста Вільяма Лабова, який запропонував докорінно новий підхід до цієї проблеми і задав новий напрямок розвитку історичного мовознавства.

Ключові слова: історична соціолінгвістика, синхронія, діакронія, мовні зміни, гіпотеза регулярності мовних змін, лексична дифузія

Halyna Semenenko,
Ph.D, Associate Professor M. P. Dragomanov NPU**SYNCHRONY AND DIACHRONY IN HISTORICAL SOCIOLINGUISTIC STUDIES**

The article deals with the evolution in the study of language change in the 19th – 21st centuries in relation to treatment of the synchrony :: diachrony dichotomy – from interpretation of diachronic and synchronic approaches as mutually exclusive to the application of more integrated approach proposed by historical sociolinguistics, where diachrony and synchrony are regarded as crossover processes, where one cannot be understood without the other. We believe that the revolution in the interpretation of the opposition of synchrony / diachrony was the work of William Labov, who developed a radically new method of dealing with this problem by proposing to study changes in the process of their development using quantitative methods and thus set a new direction for the development of historical linguistics. Labov's followers further developed his ideas and proposed a new explanation to the spread of language change, now known as lexical diffusion. Currently, it is generally accepted that all language changes are of two types. Either they are explained in accordance with the hypothesis of regularity that was put forward by the Neogrammarians in the second half of the 19th century, or following the hypothesis of lexical diffusion first proposed by William Wand.

Key words: historical sociolinguistics, synchrony, diachrony, language change, regularity of linguistic changes, lexical diffusion.

Мова – це динамічна система, вона розглядається як сукупність змінних, які взаємодіють у часі, а розвиток мови – це динамічний процес пов'язаний з реакцією на зрушення в суспільстві та в мовній свідомості її носіїв. Ще у першій половині дев'ятнадцятого століття видатний німецький мовознавець В. фон Гумбольдт писав: «Оскільки мови [...] передаються від покоління до покоління [...] ставлення минулого до сьогодення лежить в самій основі їх формування» [13, с. 40; 7, с. 11], що підтверджує актуальність проблеми співвідношення синхронії і діакронії в лінгвістичних дослідженнях. **Мета статті** полягає у висвітленні еволюції підходів до вивчення мовних змін в лінгвістиці 19–21 ст. **Завдання статті** включають аналіз динаміки ставлення до опозиції синхронія :: діакронія в процесі розвитку лінгвістики – від розгляду діакронії та синхронії як непримиренних вимірів до застосування більш інтегрованих підходів в останні роки.

Синхронія й діакронія в мові завжди були в центрі уваги лінгвістичних досліджень. Про необхідність розрізнення історичних змін та стану мови, вивчення не лише нерухомих статичних рис, а й їх динаміку в часі наголошували у своїх роботах В. Гумбольдт, Я. Грімм, І. Бодуен де Куртене [3, с. 94].

Поняття синхронії та діакронії (від грец. «syn» – разом, «dia» – через, кризь і «chronos» – час), що характеризують, відповідно, стан системи, її функціонування в даний момент і історію її розвитку від стадії до стадії, були вперше введені засновником структурної лінгвістики Ф. де Соссюром. Синхронію він розглядав «як статичний аспект мови, що виключає будь-яке втручання часу, а діакронію як еволюцію мови в часі» [6, с. 322]. Спробу об'єднати в рамках однієї дисципліни ці два поняття Соссюр вважав абсолютно нездійсненною: «Опозиція між двома підходами – синхронним і діакронним – абсолютна і не допускає компромісів» [5, с. 84]. Дослідник ілюстрував безкомпромісність свого твердження про протиставлення діакронії і синхронії відомим порівнянням з розрізами стовбура дерева. Лінгвісти можуть робити або горизонтальний розріз і досліджувати мову в одній часовій точці, або вертикальний і зафіксувати зміну окремих елементів протягом певного часового проміжку [5].

Ф. де Соссюр ототожнював динаміку з діакронією і статику із синхронією, не заперечуючи постійних мовних змін (у тому числі й на синхронному рівні), однак вважав, з огляду на те, що вони настільки мінімальні й незначні, їх не варто брати до уваги – «вивчати стан мови практично означає нехтувати змінами, – це так само, як математики в деяких операціях... нехтують безмежно малими величинами» [5, с. 101]. Тому динаміка залишалася, по суті, поза межами його досліджень.

Необхідно зауважити, що революційні ідеї Соссюра з'являються в мовознавстві після майже сторіччя домінування саме діакронних досліджень. У дев'ятнадцятому столітті, увага була зосереджена головним чином на діакронному аспекті мовних студій, в основному через увагу до походження мов та появи тези щодо невипадковості мовних змін. Молодограматики відстоювали думку про те, що мовні зміни, як і механічні процеси, відбуваються за законами, які не мають жодного виключення [4].

На відміну від дев'ятнадцятого століття, більше половини двадцятого століття увага лінгвістів зосереджується на синхронних дослідженнях. Частково це було реакцією на попередню увагу до історичного розвитку мов, а почасти стало реакцією на термінову необхідність описати для нащадків якомога більше мов, які знаходилися на межі зникнення [7, 12]. Діахронні дослідження продовжувалися, але, на думку багатьох, були опціональними. Проте, незважаючи на широку популярність на початку двадцятого століття, синхронні описи мали свої недоліки: можна виділити два основних види лакун. По-перше, синхронні лінгвісти намагалися ігнорувати стилістичну варіацію. По-друге, більшість дослідників віддавали перевагу дослідженням недвозначних випадків, не враховуючи варіативність або неоднозначність. При цьому мимоволі ігнорувалися докази, необхідні для вивчення змін в процесі розгортання.

Дійсно, ідеї Ф. де Соссюра призвели до певного зсуву діахронії на периферію інтересів дослідників, зокнайменше тих, хто вивчав питання загального мовознавства. Винятком з домінуючого у двадцятому столітті синхронного підходу в лінгвістиці є роботи Едварда Сепіра, який не вважав синхронію і діахронію дихотомією [17, с. 313] та надбання Празької лінгвістичної школи, члени якої обґрунтували існування динамічної синхронії і відводили тим самим статисти незначне місце в дослідженнях. Представники Празької лінгвістичної школи стверджували, що мовленнєва діяльність складається з діалектичної єдності руху (динаміки) і спокою (статики) [3]. Взаємодія динаміки та статики як двох сторін єдиного існування мови забезпечує рівновагу мовної системи, абсолютизація одного з факторів неминуче призводить до суперечностей в оцінці мовної специфіки.

У другій половині двадцятого століття ситуація починає поступово змінюватися. Успіхи діалектології, вивчення мов народів, що живуть в колоніальній залежності, і потреба у більш серйозній організації викладання рідної та іноземних мов висунули перед лінгвістами нові завдання: створити методи наукового опису даного стану мови, не підпорядковуючи його проблемам походження і минулого стану мови. Застосування антропоцентричного підходу, нові напрямки лінгвістичних досліджень поступово приводять до усвідомлення того, що процеси, задіяні у мовних змінах, мають ту ж саму природу і такі самі когнітивні засади, що й процеси, які визначають функціонування мови. Як лаконічно висловився Г. Р. Гай: «Лінгвістичні процеси, які призводять до зміни – це діахронне розширення процесів варіативності, які присутні в синхронному вжитку та в синхронній граматиці» [12, с. 370]. Як стверджує дослідник, наразі доведено, що всі зміни включають варіативність, проте варіативність не обов'язково призводить до мовної зміни: «[Ми] повинні припускати, що деякі варіанти зберігаються в активному вжитку в мовному співтоваристві, та й у мові кожної людини, протягом кількох поколінь, не призводячи при цьому до витіснення одним варіантом всіх інших» [12, с. 372].

Поступово відбувається стирання «чіткої межі між діахронією і синхронією, і лінгвістика – зрозуміло, на новому рівні – повертається до ідей великих лінгвістів XIX століття» [1]. Цікавим в цьому плані є припущення Е. Косеріу про те, що «антиномією синхронія :: діахронія слід віднести не до площини об'єкта, а до площини дослідження, тобто вона відноситься не до мовної діяльності, а до лінгвістики» [2, с. 52; 1]. Однак і у власне лінгвістиці чітка межа між синхронією і діахронією стирається: мова знаходиться в постійному русі, в кожен окремий період розвитку мови, на всіх рівнях елементи втрачаються і виникають. Діахронічна лінгвістика досліджує всі ці явища і процеси в часі, встановлює причини мовних змін, час їх виникнення і завершення, шляхи розвитку даних явищ і процесів.

Революцією у трактуванні антиномії синхронії/діахронії стали праці соціолінгвіста Вільяма Лабова. У 1960 році він використав докорінно новий підхід до цієї проблеми і задав новий напрямок розвитку історичного мовознавства. Лабов вказав на необхідність розглядати не тільки завершені зміни, але й зміни у процесі розгортання: «Одним із підходів до мовної еволюції є вивчення завершених мовних змін [...] З іншого боку, питання про механізм зміни, причини зміни, а також адаптивні функції зміни найкраще аналізувати, вивчаючи детально мовні зміни в процесі розгортання [...] необхідною передумовою цього напрямку є теорія уніформитарності, яка стверджує, що ті ж самі механізми, які призвели до широкомасштабних змін у минулому, можуть спостерігатися при аналізі мовних змін, в процесі розгортання» [15, с. 268-269].

У своїй епохальній статті 1965 р. Лабов описав дванадцять звукових змін: три на сільськогосподарському острові Мартас-Він'ярд (знаходиться в трьох милях від східного узбережжя материкової Америки), і дев'ять у місті Нью-Йорк [16]. Звукові зміни були зареєстровані у двох послідовних поколіннях мовців: ранні дослідження були доповнені пізнішими даними, отриманими самим Лабовим. Звукова зміна, зауважував він, характеризується швидким розвитком певних одиниць фонетичної підсистеми, тоді як інші залишаються відносно постійними. В цілому, змінам підлягають класи слів, а не окремі слова. Зміна є регулярною, хоча і більш за результатом, ніж у способах її започаткування чи розгортання [16].

Зміни виникають в обмеженій підгрупі мовної спільноти у час, коли самоідентифікація цієї групи ослаблена. Мовна форма, яка почала змінюватися, часто є маркером регіонального статусу з нерівномірним розподілом у спільноті [15, с. 285], потім зміна поширюється на всю групу. Дослідник кваліфікував таку мовну зміну як «зміна знизу», тобто зміну, яка відбувається нижче рівня суспільного усвідомлення. Лінгвістична змінна, задіяна у мовній зміні позначається як «індикатор», який він назвав функцією групової належності (*function of group membership*).

Наступні покоління мовців в тій же підгрупі реалізують зміну далі. Зміна тепер визначається як функція групової належності та вікового рівня. У випадках, коли значення вихідної підгрупи були прийняті іншими групами, звукова зміна і пов'язані з нею цінності членства в групі поширюються на приймаючі групи. Коли звукова зміна досягає меж свого розширення, лінгвістична змінна стає однією з норм, які визначають мову спільноти. Змінна стає «маркером», і починає виявляти стилістичну варіацію. Рух лінгвістичної змінної призводить до коригувань у дистрибуції інших елементів у системі. Пізніші зміни, що не є неминучим, включають «зміни зверху» – корекції у напрямку найбільш престижної моделі [14].

Лабов не просто задокументував зміни в процесі розгортання, він також запропонував методологію проведення такого дослідження. Він показав необхідність отримання мовних зразків від різних людей, в різних стилях мовлення. У Нью-Йорку, Лабов почав з формування збалансованої групи мовців, відібраної з урахуванням географічного походження, віку, етнічної приналежності і соціального стану, і отримав різні стилі мовлення кожної групи. Методи збору інформації і її аналізу, запропоновані Лабовим, справили величезне враження на дослідників. Ключовим нововведенням став акцент на необхідності кількісного обчислення мовної варіативності з використанням надійних статистичних методів [14].

Рання робота Лабова на Мартас-Він'ярд і в Нью-Йорку стимулювала покоління молодих лінгвістів до вивчення мовних змін, і йому по праву аплодували за натхнення: «синхронний підхід» до вивчення мовних змін, вивчення зміни в процесі розгортання, утворює один з наріжних каменів дослідження мовних змін і мовної варіативності [8]. Дослідники стверджують, що вивчення мовної зміни в ході її розгортання може бути «найяскравішим досягненням сучасної лінгвістики» [9, с. 147]. Вплив Лабова визнається в колективній монографії «*A Handbook of Language Variation and Change*», присвяченій йому, в якій його роботи згадуються в кожному розділі [10].

Тим не менш, було б помилкою робити висновок, що всі діяхронні / синхронні проблеми були вирішені. Лабов в основному аналізував передачу мовної зміни від людини до людини в рамках спільноти. Але поширення зміни у мові потребує додаткової уваги. Складність полягає в тому, що таке поширення ніколи повністю не завершується. За словами М. Чена і В. Ванга, за будь-якої зміни «існує прикра проблема, створена кількома недисциплінованими формами» [11, с. 256]. Молодограматики, у свій час, пояснювали винятки змішуванням діалектів і аналогією, проте неадекватність аналогії як пояснення стала очевидною з безлічі винятків в китайській мові, яка практично не має парадигм [8, с. 15].

Чен і Ван доповнили дослідження Лабова. Вони першими запропонували підхід до поширення мовних змін, відомий як лексична дифузія, який показав, як зміна поширюється на лексикон, з перехресненням синхронних / діяхронних аспектів [11, с. 256]. Ці лінгвісти проаналізували декілька випадків звукових змін, які поступово поширювалися через лексикон, впливаючи на слово за словом, а іноді й зупинялися різко після того, як вплинули лише на частину лексикону. З того часу прийнято вважати, що всі звукові зміни бувають двох типів. Або вони відбуваються у відповідності з гіпотезою регулярності молодогограматиків, іншими словами, вони фонетично поступові і лексично різкі, або згідно з гіпотезою лексичної дифузії, тобто фонетично різкі і лексично розсіяні.

Дослідження варіативності відкрило три нові аспекти дослідження мовних змін. По-перше, вивчення змін в окремих мовних спільнотах значно сприяло накопиченню емпіричного дослідницького матеріалу і покращенню адекватності спостережливих і описових баз даних. На жаль, інформація про зміни у минулому завжди фрагментарна, обмежена історичною випадковістю. Водночас, дані щодо сучасних змін обмежуються лише технічною спроможністю і ретельністю при зборі даних. По-друге, досягнення у створенні емпіричних баз даних дають змогу серйозно вивчати соціальні механізми та мотивацію мовних змін, які досить давно викликали інтерес дослідників, і з появою детальних даних про зміни в процесі еволюції мовної спільноти та можливість тестування теоретичних моделей в режимі реального часу, в процесі розгортання мовних змін, соціальна основа мовних змін мови може стати предметом серйозного вивчення на міцному емпіричному фундаменті.

Нарешті, дослідження варіативності пропонує абсолютно новий погляд на механізми мовних змін. Теоретична думка, що переважала більшу частину двадцятого століття, розглядала зміни як непросте і дисфункціональне явище. Якщо елементи мови визначаються своїм місцем у чіткої артикульованій категоріальній ментальній граматиці, то як і чому вони взагалі змінюються? Відповідь полягає в тому, що всі мовні спільноти та всі мовці регулярно і легко використовують і маніпулюють мовними змінними і варіативними процесами. Лінгвістичні процеси, які призводять до змін, є діяхронним розширенням варіативних процесів, які існують у синхронному використанні та синхронній граматиці [12, с. 370].

Отже, поєднання статичного і динамічного, синхронії і діяхронії є одним з найбільш фундаментальних парадоксів, які визначають діалектику розвитку мови. Колишній шановна методична 2012Halparг опозиція між діяхронією і синхронією стала все більш і більш розмитою. Діяхронія і синхронія не є в стані непримиренної опозиції. Це, по суті, перехресні процеси, і один не може бути зрозумілим без іншого. Вивчення мовних елементів з погляду динаміки дає змогу виявити процеси занепаду старих та формування нових рис. Ідеться про вияви тенденцій саме на синхронному, а не діяхронному зрізі мови, тобто тих процесів розвитку, які у прагненні до рівноваги й симетрії в синхронії, все-таки не дозволяють досягти абсолютної стабільності: одна – відносно статична – стадія розвитку змінюється динамічною. У такий спосіб виникають нові тенденції. Варіанти мовних елементів на кожному синхронному зрізі виступають певного роду індикаторами змін, що відбуваються на фоні стабільних незмінних складників системи. У подальшому планується дослідження динаміки мовних змін в ранньонівоанглійській мові з використанням понятійного апарату історичної соціолінгвістики, що передбачає аналіз серії послідовних фіксованих станів системи, що відображають еволюцію конкретної системи.

Література:

1. Карташова П. Е. К вопросу о диахронии языковой системы (на примере теории диахронических констант Ш. Зондерэггера). *Мир лингвистики и коммуникации. Электрон. научн. журн.* 2011. № 4 (25). URL: <http://tverlingua.ru>.
2. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история: Проблема языкового изменения. Москва: Едиториал УРСС, 2010. 208 с.
3. Костів О. Ідеї Празької лінгвістичної школи в українському мовознавстві першої третини ХХ ст. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2000. Вип. 29. С. 94–101.
4. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 501 с.
5. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999. 432 с.
6. Философия: Энциклопедический словарь / за ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарика, 2004. 1072 с.
7. Aitchison J. Diachrony vs synchrony: the complementary evolution of two (ir)reconcilable dimensions. *The handbook of historical sociolinguistics.* Malden, MA & Oxford: Wiley Blackwell, 2012. P. 11–21.
8. Bailey G. Real and apparent time. *The Handbook of Language Variation and Change.* Oxford and Malden, MA: Blackwell, 2002. P. 312–322.
9. Chambers J. K. Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance. Oxford; Cambridge, Mass.: Blackwell, 1995. 284 p.
10. Chambers J. K., Trudgill P., Schilling-Estes N. *The handbook of language variation and change.* Oxford and Malden, MA: Blackwell, 2002. 807 p.
11. Chen M. Y., Wang W. S-Y. Sound change: actuation and implementation. *Language.* № 51.2. 1975. P. 255–281.
12. Guy G. R. Variationist Approaches to Phonological Change. *The Handbook of Historical Linguistics. Blackwell Handbooks in Linguistics.* Oxford: Blackwell, 2003. P. 369–400.
13. Humbolt W. von On Language (translated by P.Heath). Cambridge: Cambridge University Press, 1836/1988. 344 p.
14. Labov W. Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors. London, New York: Basil Blackwell, 1994. 625 p.
15. Labov W. Sociolinguistic patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 364 p.
16. Labov W. The recent history of some dialect markers on the island of Martha's Vineyard, Mass. *Studies in Linguistics in Honor of Raven I. McDavid Jr.* University, Ala: U. of Alabama Press, 1965.
17. P. Swiggers "Synchrony" and "diachrony" in Sapir's "Language" (1921). *Neuphilologische Mitteilungen.* 1993. Vol. 94, No. 3/4. P. 313–322.